

О. М. Крот

Сучасні тенденції розвитку соціально-культурної інфраструктури сільських територій Львівської області

Розглянуто головні тенденції та особливості розвитку компонентів соціально-культурної інфраструктури сільських територій Львівської області: охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, рекреаційного господарства, освіти, культури і мистецтва, засобів масової інформації, культових споруд.

Ключові слова: соціально-культурна інфраструктура, сільські території, Львівська область

Увага до дослідження соціальних проблем сільських територій зумовлена істотним розривом у можливостях сільського та міського населення, умовах його життєдіяльності, зайнятості, значними відмінностями у соціально-культурних практиках та загалом у проведенні дозвілля. Актуальним питанням є те, що якість життя більшості селян загалом залишається нижчою, ніж у мешканців міст. Як зазначають науковці з проблем розвитку сільських територій, «у сільській місцевості високий рівень бідності зумовлений кризовою ситуацією в сфері послуг та соціальної інфраструктури» [5, С. 16]. Тому одну з головних ролей у зростанні якості життя мешканців сільських територій відіграє підвищення рівня розвитку та якості функціонування соціально-культурної інфраструктури регіону.

Проблеми розвитку соціальної інфраструктури сільських територій перебувають у фокусі наукових досліджень багатьох науковців та практиків – економістів, географів, соціологів, фахівців з сільського господарства та державного управління. Вагомий внесок в дослідження розвитку соціальної інфраструктури сільських територій внесли М. Барановський, О. Гринько, В. Другак, В. Куценко, М. Мацола, Н. Моштаківа, М. Орлагій, О. Павлов, І. Прокопа, К. Прокопишак, В. Рябокони, П. Саблук, У. Садова, А. Третяк, В. Тьоткін, Н. Флінта, В. Юрчишин та ін. З-поміж установ НАН України, дослідження яких сфокусовані на соціально-інфраструктурних проблемах українського села, варто назвати Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» та Інститут регіональних досліджень.

© *О. М. Крот*, 2013.

Вирішення завдань поліпшення якості життя сільського населення вимагає ґрунтовного вивчення регіональних особливостей розвитку соціально-культурної інфраструктури в контексті забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку сільських мешканців Львівської області.

Мета – виявити та оцінити головні тенденції та особливості розвитку соціально-культурної інфраструктури сільських територій Львівської області.

Соціально-культурна інфраструктура (СКІ) як компонент соціальної інфраструктури охоплює охорону здоров'я, рекреаційне господарство, фізичну культуру і спорт, освіту, культуру і мистецтво, культові споруди і т. д. Головними завдання СКІ є відтворення духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) і значною мірою фізичних властивостей індивіда, формування його як економічно активної особистості, яка відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили [4, с. 704].

Таке формулювання СКІ представляє її домінантним чинником формування людського капіталу. Загальновідомим фактом є те, що мешканці міст мають доступ до СКІ і загалом до ринку праці, навчання, більше ресурсів вільного часу. За місцем проживання суттєво відрізняються умови життя, формується відповідний його стиль. Тому актуальним продовжує залишатися завдання подолання диспропорцій у соціальному розвитку міських та сільських поселень. Особливо важливим воно є для Львівській області, в якій станом на 01.01.2013 р. чисельність постійного сільського населення становила 999,1 тис. ос. (39,6 % усього населення) [1].

Нормативно-правове забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій відображено у Законі України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [3], яким передбачено, що селу надається перевага порівняно з містом у спорудженні об'єктів соціальної інфраструктури, Указі Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери села» [10], що передбачає посилення соціального захисту найуразливіших верств сільського населення, забезпечення стабільного функціонування, розвитку і підвищення якості соціальної інфраструктури.

Для реалізації цих пріоритетів прийнято низку програмних документів, метою яких є реформування соціального забезпечення та людського розвитку сільських територій, зокрема, Державну цільову

програму розвитку українського села на період до 2015 р. [2], Концепцію загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р. [6] (втратила чинність). У 2013 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України запроваджено Ініціативу соціально-економічного розвитку сільських територій «Рідне село», метою якої є розробка політики соціально-економічного розвитку українського села за принципом «знизу – догори», а також вирішення нагальних проблем сільських територій та ін. Визначені переліченими загальнодержавними документами імперативи знайшли відображення й у регіональних цільових програмах розвитку села [8].

За перше півріччя 2013 р. за даними Львівської облдержадміністрації у Львівській області зі затверджених 75 обласних програм протягом січня-червня здійснювалось фінансування заходів 41 % від їх загальної кількості і найнижчий рівень фінансування мали соціальні програми: у справах сім'ї, молоді та дітей – 9 програм фінансувалися лише на 17,5 % до річних обсягів; у сфері охорони здоров'я, фізкультури та спорту 5 програм – на 22,7 %; у сфері культури 5 програм – на 6,8 %; у сфері освіти 2 програми – на 1,4 %; з розвитку житлово-комунального господарства 4 програми – на 2,3 % відповідно [8].

Розглянемо головні компоненти соціально-культурної інфраструктури Львівської області як умови і чинники збереження здоров'я, забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку мешканців регіону.

Охорона здоров'я. Станом на 01.01.2013 р. в області діяло 128 медичних закладів (у 2000 р. – 150) потужністю 24 209 лікарняних ліжок (25833 у 2000 р.). Забезпеченість населення лікарняними ліжками склала 9,6 на 1000 ос. В період з 2000 по 2012 рр. зросла кількість поліклінік (444 проти 367) та, відповідно, їх потужність, стійкою є тенденція до зростання кількості лікарів та, відповідно, забезпеченості населення лікарями; водночас, обернена тенденція властива щодо середнього медичного персоналу¹.

Первинну медичну допомогу на сільських територіях покликані надавати амбулаторно-поліклінічні установи та фельдшерсько-акушерські пункти (ФАП). Проте мешканці сіл, як правило, користуються медичними послугами у райцентрах або найближчих населених пунктах, у яких розміщені поліклініки та аптеки. Загалом кількість ФАП зросла

¹ Тут і надалі для аналізу рівня розвитку соціально-культурної інфраструктури використано базу даних «Регіональна статистика» Головного управління статистики у Львівській області [1] та статистичну інформацію з офіційного сайту управління [9].

до 1055. Їхня мережа залежить від географічного розташування сіл – у районах, розміщених недалеко від обласного центру та середніх міст області (Дрогобича, Червонограда, Стрия), на 1 ФАП припадає 1163-2152 мешканці сіл відповідних районів, в той час як у віддаленіших районах цей показник значно менший – 556-969 осіб. Тобто, з одного боку, сільські мешканці для доступу до якісного медичного обслуговування повинні витратити більше часу та ресурсів, з іншого – створюється додаткове навантаження на медичні заклади Львова та середніх міст регіону.

Фізична культура і спорт. Крім функції фізичного розвитку, заклади культури і спорту слугують для проведення культурного дозвілля. Стабільною є кількість об'єктів спортивної інфраструктури: загалом в області розміщено 56 стадіонів (їх немає лише у Бродівському та Перемишлянському районах), 2009 спортивних майданчиків, 768 спортивних залів, позитивною є динаміка кількості футбольних полів (729 у 2000 р., 859 у 2012 р.). Найбільша асиметрія властива розміщенню 39 плавальних басейнів, з яких 13 – у Львові, а в 11 районах області їх взагалі немає.

Рекреаційне господарство. Аналіз цієї компоненти СКІ є складним та суперечливим. Рекреація вже давно виокремилась в окремий сектор економічної діяльності, який крім традиційних санаторно-курортних та оздоровчих закладів, дитячих таборів, включає в себе туризм, готельне господарство, індустрію розваг тощо. Через функціонування музеїв рекреаційне господарство поєднане з культурно-мистецькою сферою, сакральні об'єкти пов'язують його з духовною сферою, задовольняючи як фізичні, так і духовно-інтелектуальні запити населення.

Стосовно рекреаційної інфраструктури сільських територій Львівської області, головною тенденцією тут відзначимо розвиток «зеленого туризму» та формування окремих відпочинкових комплексів. Це та сфера діяльності, в якій сільські території завдяки перевагам географічного розміщення, рельєфу, наявності адаптованих для відпочинку природних чи змінених людиною привабливих ландшафтів, водних об'єктів, старовинних замків та інших споруд, атракційних пам'яток природи тощо виступають середовищем реалізації соціально-культурних практик населення, задоволення їх дозвіллевих запитів і потреб.

Відзначимо негативну динаміку кількості та місткості об'єктів рекреаційної інфраструктури Львівської області. Зокрема, місткості санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (16,4 тис. місць у 2012 р. у

порівнянні з 19,8 тис. у 2000 р.), санаторіїв-профілакторіїв (0,4 тис. і 0,6 тис. відповідно), баз відпочинку (1,4 тис. проти 2,0 тис.) та дитячих оздоровчих таборів (3,6 тис. та 6,1 тис. відповідно).

Освіта. Розвиток освітнього комплексу є одним з пріоритетних завдань соціальної політики на сільських територіях. Це стосується як дошкільної та загальної середньої освіти, так і функціонування гуртків художньо-естетичного виховання, музичної, художньої освіти, спортивних гуртків.

Освітня сфера безпосередньо реагує на демографічні зміни, зокрема динаміку народжуваності. Зокрема, у Львівській області відчуються наслідки «демографічної хвилі» падіння народжуваності у 1996-2005 рр. та, відповідно, поступового зростання абсолютної кількості народжених після 2005 року. Збільшення дітей віком 3-6 років уже зараз створює проблему нестачі місць у дошкільних закладах освіти у сільській місцевості, кількість яких під час демографічної кризи суттєво скоротилась (до 160 у 2000 р., у 2011 р. їх діяло 274). Крім того, охоплення дітей відповідного віку дошкільною освітою в області складає лише 46 % (у сільській місцевості – 21 %) [5, с. 106].

Інфраструктура шкільної освіти на сільських територіях Львівської області теж має свої особливості. Передусім вони пов'язані із територіальною доступністю шкіл у сільській місцевості. У 2012-2013 навчальному році перевезенням учнів та дітей дошкільного віку шкільними автобусами охоплено 86 %, а в 2013-2014 навчальному році цією програмою охоплено вже 92 % учнів та дітей дошкільного віку у регіоні [8].

За останні 10 років у селах Львівської області закрито 69 шкіл, чисельність учнів у сільських школах зменшилась на 55,5 тис. (36,9 %), вчителів – на 318 осіб (1,7 %). Проте, незважаючи на такі тенденції, не слід допускати занепаду окремих елементів матеріально-технічної бази шкіл, оскільки у найближчі роки чисельність учнів початкових класів зростатиме, що вже сьогодні створює труднощі у формуванні груп у Львові та середніх містах області.

Стосовно позашкільної освіти зауважимо, що більшість сільських дітей не в змозі відвідувати інституції позашкільної освіти та дозвілля, які, як правило, відсутні у сільських школах, а їх відвідування в інших населених пунктах пов'язано з додатковими витратами часу, фізичних та моральних зусиль самих учнів та їхніх батьків чи родичів. У селах області функціонує всього лише 7 таких шкіл (4 дитячі музичні школи і 3 дитячі школи мистецтв), у яких в 2011 р. навчалася 1604 учні [5, с. 110].

Культура і мистецтво. Спроба описати розвиток культури і мистецтва регіону за допомогою статистичних показників нашоується на проблему невідповідності змістовного наповнення понять «культура» і «мистецтво» з одного боку та кількісного вираження конкретного показника з іншого. Для прикладу, оцінюючи культурно-мистецьку інфраструктуру м. Львова, яка є осередком та виразником української (і не тільки) культури, слід вести мову не про кількість музеїв, театрів, концертних залів, архітектурних пам'яток, а радше про їхню відвідуваність та загалом про їхнє значення у формуванні духовного, інтелектуального та соціального потенціалу населення.

Стосовно функціонування бібліотек, демонстраторів фільмів, клубних закладів, важливим є не стільки безпосередньо кількісний показник рівня (книжковий фонд, кількість кіноустановок, кількість клубів та їхня місткість), скільки поєднання кількісних та якісних показників – якісний склад книжкового фонду та фактична відвідуваність бібліотек, зміст демонстрованих фільмів та популярність їх перегляду, суть заходів у закладах клубного типу тощо.

На тлі загальнодержавного зменшення у селах кількості закладів культури клубного типу у Львівській області їх кількість є достатньо стабільною (1278 у 2012 р.) та територіально рівномірною. В області функціонує 25 музеїв (з яких 13 – в обласному центрі, в той час як у 13 районах області музеїв немає взагалі), 9 театрів (8 у Львові, 1 в Дрогобичі), 14 концертних організацій (8 у Львові, 5 у Дрогобичі та 1 у Стрийському районі).

Засоби масової інформації (ЗМІ). Під впливом інформаційних технологій поступово зменшується роль традиційних джерел отримання інформації. Зокрема, значно важливішими в інформаційному забезпеченні стали Інтернет-ресурси. Оцінюючи рівень доступу до Інтернету в сільській місцевості Львівської області, зазначимо, що лише 25 із 100 сімей на селі забезпечені основними домашніми телефонними апаратами, через які здебільшого можна отримати доступ до мережі. Мобільний безпроводниковий Інтернет не може забезпечити 100 % покриття території області, зокрема гірських територій. Про недостатній рівень доступу до інформації свідчить також той факт, що лише у 52 % сільських шкіл області є доступ до всесвітньої мережі [7, с. 205-207].

Не слід применшувати вагу газет, журналів, книг та друкованої продукції загалом, радіомовлення та телебачення. Незважаючи на зростання випуску книг у Львівській області (1367 од. у 2012 р. проти 467 у 2000 р.), загальний їх тираж істотно зменшився (1124 тис. та

1713 тис. прим. відповідно), натомість зросли кількість та тираж журналів, інших періодичних видань. У зв'язку із запровадженням у 2012 р. телемовлення у цифровому форматі відбувся різкий стрибок показника середньодобового обсягу місцевого телемовлення – від 4 год. у 2000 р. до 35,95 год. у 2012 р. Регіональні канали стали доступніші як для мешканців області, так і для жителів інших регіонів країни та закордоння. На тлі посилення впливу глобалізації утвердження власних культурних і світоглядних позицій є важливою умовою соціально-культурного розвитку регіону.

Культові споруди. Важливим чинником духовного розвитку людини та суспільства є наявність і функціонування культових споруд. Окрім безпосереднього їх призначення для сільських поселень храми сьогодні є одним із основних центрів зустрічей та спілкування сільських мешканців, а також осередками залучення їх до різних проектів допомоги хворим, соціально незахищеним, співпраці з медичними, освітніми установами, організації святкувань, впорядкування поховань тощо [8]. Важливим є відповідність якості функціонування культових споруд духовним запитам та релігійно-конфесійній структурі територіальних громад.

Головними чинниками розвитку СКІ сільських територій Львівської області узагальнено такі: демографічні (чисельність населення, його статевовікова структура, процеси природного та механічного руху населення), соціально-економічні (рівень зайнятості та можливість знайти роботу, рівень розвитку сільського господарства, наявність чи відсутність окремих промислових виробництв, перспективи розвитку туризму та рекреації загалом), екістичні (розмір та форма поселення, характер розселення, віддаленість від обласного та районного центру), природо-екологічні (географічне розміщення поселення, місцеві особливості клімату, доступ до лісових ресурсів, водних об'єктів тощо), інформаційні (доступ до мережі Інтернет, цифрового та супутникового телебачення).

Проведений аналіз дав змогу сформулювати загальні тенденції розвитку СКІ сільських територій. У сфері охорони здоров'я, незважаючи на поліпшення кількісних показників функціонування медичних закладів загалом в області, зберігаються значні диспропорції у доступі сільського населення до якісних медичних послуг. Відчувається нестача спортивних споруд та інших інфраструктурних об'єктів для фізичного розвитку і дозвілля сільських мешканців. Сільські території області володіють значним рекреаційним потенціалом, реалізація якого повинна стати пріоритетним завданням місцевих органів влади в частині

регіональної соціально-економічної політики забезпечення зайнятості та підвищення якості життя населення загалом. Тенденції розвитку інфраструктури освіти залежать від демографічної ситуації, зокрема рівня народжуваності; зміна чисельності населення дошкільного та шкільного віку ставить завдання утримання у відповідному якісному стані матеріально-технічної бази дошкільних закладів освіти та шкіл.

Культурата мистецтво є особливими сферами формування і відтворення духовного, інтелектуального та соціального потенціалу суспільства. З одного боку очевидним є неоднаковий доступ до важливих культурно-мистецьких об'єктів регіону, відповідно частота їх відвідування суттєво лімітує сільське населення у задоволенні їхніх духовно-інтелектуальних потреб. З іншого – наявність таких об'єктів (замки, музеї видатних діячів тощо) чи проведення конкретних культурно-мистецьких заходів у селах є потужним чинником підвищення як економічного, так і духовно-культурного рівня мешканців відповідних територій. Позитивною тенденцією є покращення доступу сільського населення до ЗМІ. Крім загального збільшення тиражу книг та журналів важливим є зростання частки селян, що мають доступ до мережі Інтернет, цифрового та супутникового телебачення.

Зауважимо, що поліпшення СКІ сільських територій стримують головню поганий стан транспортної інфраструктури; прогнозована економічна неефективність розміщення більшості об'єктів СКІ у сільській місцевості; незадовільний матеріальний стан існуючих об'єктів, їхня моральна застарілість та невідповідність культурним запитам населення. Для підвищення ефективності функціонування СКІ як чинника зростання якості життя сільського населення потрібно забезпечити виконання чинного законодавства стосовно соціальної інфраструктури сільських територій та поточних державних і регіональних програм соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Львівській області України. – Режим доступу : <http://www.stat.lviv.ua>.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
3. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» № 400-ХІІ від 17 жовтня 1990 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Економічна енциклопедія: у 3 т. / ред. рада: Б. Д. Гаврилишин (голова) та ін. – К. : Академія; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2000 – 2002. Т. 1: А

-
- (Абандон). – К (Концентрація виробництва) / редкол. т.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – 2002. – 864 с.
5. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 4. Сільські території / відп. ред. В. В. Борщевський. – 2013. – 344 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
 6. Концепція загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р. / Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
 7. Максименко А. О. Оцінка рівня інформаційного забезпечення сільських територій Західного регіону України / А. О. Максименко // Інноваційна економіка. – № 9 (47). – 2013. – С. 203-209.
 8. Мокій А. І. Економічні інструменти формування соціальної та гуманітарної інфраструктури в сільських поселеннях західних регіонів України / А. І. Мокій., М. І. Флейчук, О. І. Дацко // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2295>.
 9. Регіональна статистика / Головне управління статистики у Львівській області України. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/regiostat/regio/Regiostat.asp?lang=>
 10. Указ Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери села». – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1356/2000>.

Крот О.М. Современные тенденции развития социально-культурной инфраструктуры сельских территорий Львовской области.

Рассмотрены основные тенденции и особенности развития компонентов социально-культурной инфраструктуры сельских территорий Львовской области: здравоохранения, физической культуры и спорта, рекреационного хозяйства, образования, культуры и искусства, средств массовой информации, культовых сооружений.

Ключевые слова: социально-культурная инфраструктура, сельские территории, Львовская область.

Krot O.M. Modern trends of development in social and cultural infrastructure in rural areas of Lviv Region.

The main trends and characteristics of the components of social and cultural infrastructure in rural areas of Lviv region are considered: health, fitness and sports, recreational facilities, education, culture, art, media, religious buildings.

Key words: social and cultural infrastructure, rural areas, Lviv region.